

IV. SOCIALINIO DARBO TEORIJA IR PRAKTIKA

NUO ANKSTYVOSIOS FILANTROPIJOS IKI PROFESIONALAUS SOCIALINIO DARBO

Dr. Jolanta Pivorienė

Lietuvos teisės universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Socialinio darbo katedra
Valakupių g. 5, 10101 Vilnius
Telefonas 274 06 37
Elektroninis paštas sdk@ltu.lt

*Pateikta 2004 m. balandžio 1 d.
Parengta spausdinti 2004 m. gegužės 4 d.*

Santrauka

Socialinio darbo ištakos siekia ankstyvąją filantropinę veiklą ir bažnytinį socialinį judėjimą, o profesijos užuomazgos glūdi trijuose judėjimuose – labdaringų organizacijų, bendruomenių centrų/namų ir vaiko gerovės veikloje, kurie prasidėjo įvairiose Vakarų šalyse XIX a. pabaigoje. Straipsnyje aptariami du iš trijų judėjimų, davusių pradžią socialinio darbo profesijai: labdaringos organizacijos ir bendruomenių centrai/namai.

Pagrindinės sąvokos: ankstyvoji filantropija, „socialinė evangelija“, mokslinė filantropija, labdaringos organizacijos, „draugiškas lankymas“, bendruomenės centrai/namai.

Įžanga

Socialinio darbo profesija – XX a. reiškinys, tačiau kelias į profesionalumą truko ne vieną amžių. Socialinis darbas formavosi veikiamas ankstyvosios filantropijos ir krikščioniškosios bažnyčios socialinio judėjimo idėjų.

Pirmieji rašytiniai šaltiniai, minintys labdaringas veiklas, datuojami dar prieš mūsų eros pradžią. Kitas svarbus žingsnis – krikščionybės atsiradimas ir įsigalėjimas. Daugelį amžių Bažnyčia tvarkė socialinę sritį, tik XIX a. užleisdama dalį savo socialinės atsakomybės naujiems judėjimams.

Labdaringų organizacijų ir bendruomenės centrų/namų judėjimai laikomi tiesioginiais profesionalaus socialinio darbo prototipais. Jų veikla vadinama ikiteoriniu socialiniu darbu. Šio straipsnio tikslas – remiantis mokslinės literatūros analize, aptarti ikiteorinio socialinio darbo virsmą profesija XIX–XX a. sandūroje išsivysčiusiose Vakarų Europos šalyse ir Amerikoje.

Ankstyvoji filantropija

Privati filantropinė veikla fiksuojama rašytiniuose šaltiniuose nuo seniausių laikų.

Ankstyvosiose visuomenėse buvo kalbama apie pagalbos vienas kitam būtinybę. Jau apie 3500 m. prieš Kristų Egipto Mirusiųjų knygoje kaip būdas užsitikrinti laimingą pomirtinį gyvenimą minimas skatinimas šelpiti neturtinguosius (Ortiz, 1995).

Vienas iš pirmųjų žinomų šaltinių yra Hamurabio kodeksas, parašytas apie 2000 m. prieš Kristų. Jame teigiama, kad babiloniečiai turi padėti kenčiančioms našlėms, našlaičiams ir vargšams. Kitas šaltinis, vadinamoji Mozės dešimtinė (apie 1300 m. prieš Kristų), reikalauja, kad žmonės atiduotų dešimtąją savo derliaus dalį palaikyti religijai ir neturtingiems asmenims (Vargus, 1995).

Hebrajų įstatymuose apie 700 m. prieš Kristų kalbama apie teisingumą neturtingiesiems ir kenčiantiesiems. Budizmo filosofija, prasidėjusi apie 400 m. prieš Kristų, teigia, kad jokia kita teisingumo forma neverta tiek, kiek širdies išlaisvinimas per labdarą ir meilę (Ortiz, 1995).

Romėnai ir šiek tiek mažiau graikai pripažino, kad reikalinga konkreti pagalba vargšams ir kenčiantiesiems (Ortiz, 1995).

Savanoriškos organizacijos ir labdaringa veikla nuo seno buvo ir Vakarų, ir Rytų pasaulyje, todėl savanorystės ir filantropijos idėjos stipriausiai formavosi veikiamos dviejų šaltinių:

- graikų–romėnų filantropijos idėjų, teigiančių, kad kiekvienam reikia prisidėti prie bendros gerovės, ir aukštinančių meilę žmonijai;
- judaizmo–krikščionybės labdaros idėjų, teigiančių, kad reikia padėti skurstantiesiems ir kad geri darbai yra religinė priedermė ir kelias į išganymą.

Šis dvigubas paveldas pradėjo religinę ir pasaulietinę savanorystės ir labdaros tradiciją (Brilliant, 1995).

Bažnytinė socialinė veikla ir socialinės religinės organizacijos

Daugelio šiuolaikinių socialinių paslaugų šaknys glūdi religinių organizacijų veikloje, todėl bažnyčia galėtų būti laikoma „socialinio darbo motina“. Bažnyčia nuo seniausių laikų rūpinosi žmonėmis, ypač neturtingaisiais. Pirmaisiais trimis mūsų eros amžiais krikščioniškosios religijos savo pagrindine socialine užduotimi laikė rūpinimąsi našlaičiais ir apleistais vaikais (Garland, 1995).

Pirmosios institucijos. Krikščioniškosios bažnyčios nuo savo gyvavimo pradžios steigė įvairias institucijas, kurios turėjo tenkinti žmonių poreikius. Bažnyčios ir atskiri bažnyčios tarnautojai steigė ligonines. Daugelis vienuolynų įdarbindavo daug žmonių ne tiek dėl to, kad jiems reikėjo darbininkų, kiek dėl to, kad padėtų vargstantiesiems. Viduramžiais visa socialinė parama buvo palikta bažnyčios rankose. Vienuolynai tuo metu buvo labdaros centrai ir maitindavo žmones bado ir karų metu (Garland, 1995).

Paslaugų tipai. Bažnyčia buvo aktyvi mažiausiai dvylikoje sričių, kaip dar buvo vadinama, Krikščioniškose socialinėse ministerijose: pagalba našlėms, našlaičiams, ligoniams, vargšams, neįgaliesiems, kaliniams, belaisviams, vergams, nelaimių aukoms, vargšų laidotuviams, įdarbinant ir teikiant maistą neturtingiesiems. Šios paslaugos buvo teikiamos ne tuo pačiu metu, skirtingais istoriniais laikotarpiais, atsižvelgiant į egzistuojančius poreikius. Teikiamos paslaugos priklausė ir nuo to, iš kur buvo gaunamos dotacijos, pavyzdžiui, bapristai buvo aktyviausi steigiant vaikų prieglaudą, katalikai labiausiai rūpinosi sveikatos priežiūra ir našlaičiais. Šie pavyzdžiai rodo, kad skirtingos religinės grupės pirmenybę teikė skirtingoms socialinėms paslaugoms. Nuo išpažįstamos doktrinos priklausė ir teikiamų paslaugų pobūdis. Pavyzdžiui, asmuo, pripažįstantis visišką žmonių sugedimą, žvelgė į socialinę problemą kaip į žmogus paklydimą, ir stengėsi ne keisti problemą sukeliančias sąlygas, bet išgelbėti asmens sielą. Kita vertus, tikintysis, kad dievo sukurtas žmogus iš esmės yra geras, pirmiausia galvojo apie tas aplinkybes, kurios trukdo žmogaus gerumui pasireikšti. Todėl kalbant apie bažnytinių organizacijų socialinę veiklą, svarbu suprasti ją vedančią doktriną, nuo kurios priklauso teikiamos pagalba misija, veikla, darbuotojų motyvacija ir jų darbo pobūdis. Nuo doktrinos taip pat priklauso profesinių dilemų ir konkrečiose įstaigose kylančių konfliktų pobūdis (Ortiz, 1995).

Savanoriškos organizacijos. XVIII–XIX a. bažnytinės grupės ir atskiri žmonės pradėjo kurti savanoriškas organizacijas ir agentūras, kurioms skirdavo pinigų. Šios organizacijos ir agentūros rūpinosi tokiomis problemomis kaip badas, landynių gyvenimas, nedarbas, moterų

teisės, psichinė ir fizinė negalia, kalėjimų reformos, našlės ir našlaičiai. Krikščioniška labdaringa veikla davė pradžią judėjimui, kuris žinomas „socialinės evangelijos“ („*social gospel*“) pavadinimu.

Terminą „socialinė evangelija“ pirmą kartą pavartojo Ch. O. Brownas 1886 metais. Socialinės evangelijos judėjimas socialiniams klausimams ir jų sprendimui suteikė krikščionišką teologinį pagrindą, ir tapo plačios religinių organizacijų struktūros pradžia (Garland, 1995).

XIX–XX a. pasaulėjant visuomenei bažnyčia pasitraukė iš vyraujančių pozicijų sprendžiant socialines problemas ir tapo viena iš daugelio socialinių paslaugų teikėjų ir socialinio darbo profesijos raiškos vietų (Garland, 1995).

Ikiteorinis socialinis darbas ir mokslinė filantropija

Socialinio darbo profesijos istorinė raida susijusi su XIX a. vykusiais politiniais, ekonominiais ir socialiniais pokyčiais. Socialinio darbo istorija yra socialinės rūpybos/gerovės (angl. *welfare*) istorijos dalis, kuri neatsiejama nuo ekonominės, socialinės, intelektualinės ir politinės istorijos. XIX a. Vakarų pasaulyje vyravo pasaulėžiūra, kuri dievą ir religiją laikė visų gyvenimo įvykių tikslu ir priežastimi. Amžiaus pabaigoje šis požiūris tapo daug pasaulietiškesnis. Religija liko labai reikšminga, tačiau vis labiau buvo priimamas požiūris, kad nauji mokslo ir technologijų atradimai gali keisti visuomenę. Socialinio darbo atsiradimas yra šio pasikeitimo dalis (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Socialinio darbo kaip profesijos atsiradimas glaudžiai susijęs su gausiu socialinių institucijų – vargšų prieglaudų, vaikų namų, psichikos ligoninių (asyliumų) – atsiradimu pirmoje XIX a. pusėje. Pagrindinė problema buvo personalas. Dauguma tokių agentūrų darbuotojų buvo arba dvasininkai, arba politikų draugai, arba mažai apmokami patarnaujantys darbininkai. Kadangi buvo tikima, kad agentūrų sprendžiamų problemų priežastis yra moralinis klientų nuosmukis, net nekilo klausimas, kad dirbantiesiems agentūrose reikėtų specialaus išsilavinimo arba profesinės patirties (Popple, 1995).

Amžiaus pradžioje vadinamieji „lankytojai“ (angl. *visitors*) praktikavo rudimentinę socialinio darbo formą. Jie stengėsi malda ir tiesiogine pagalba (pašalpomis) mažinti skurdą. Ši ankstyvoji lankomoji veikla buvo religinė, panašesnė į misionieriavimą nei į socialinį darbą, kaip jis suprantamas dabar. Pagrindinis pagalbos tikslas buvo atvertimas į religiją, o tipiška pagalbos forma – malda (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Greitai tapo aišku, kad savanoriškas darbas, tiesioginė pinigine parama ir gausiai besikuriančios blogai funkcionuojančios institucijos ne tik neišsprendė, bet išskėlė naujas institucionalizavimo problemas (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm). Reaguojant į susidariusią padėtį, buvo kuriamas naujas labdaros valdymo tipas, kuris vėliau buvo pavadintas „mokslinė filantropija“. Šis naujas požiūris sujungė kai kurias naujas mokslo idėjas su efektyvumu/produktyvumu, kuris tuo metu buvo sėkmingai taikomas pramonėje. Istorikas Jamesas Leiby mokslinę labdarą apibūdino kaip „pasaulietinę, racionalią ir empyrišką, o ne sektantišką, sentimentalią ir dogmatišką“ (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Remiantis „mokslinės filantropijos“ požiūriu, buvo stengiamasi sukurti sistemiškesnį ir racialesnį požiūrį į atliekamą darbą ir atsitraukti nuo tradicinio labdaros asocijavimo su religija (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm). Tokiame kontekste pradėjo formuotis profesionalus socialinis darbas.

Socialinių judėjimų atsakas į naujas socialines problemas

XIX a. pabaigoje sparčiau daugėjant gyventojų ir dėl greitos industrializacijos, urbanizacijos ir imigracijos, Vakarų šalyse kilo didelių socialinių problemų. Jos didėjo taip greitai, kad tapo beveik nekontroliuojamos. Kaip atsakas į šias problemas prasidėjo trys socialiniai judėjimai, kurie sukūrė socialinio darbo kaip profesijos raidos pagrindą. Pirmasis judėjimas – Labdarinių organizacijų (angl. *Charity Organization Societies*) kūrimasis. Antrasis – bendruomenės namų/centrų kūrimasis. Trečiąjį judėjimą sunku apibūdinti atskiru pavadinimu,

nes jis apėmė tarpusavyje nesusijusių organizacijų kūrimąsi, kurios vėliau tapo vaiko apsaugos sistemos pagrindu. Bendruomeninis ir vaiko gerovės judėjimas buvo labai svarbūs socialinio darbo raidoje, tačiau profesijos šaknys glūdi labdarinių organizacijų veikloje. Pirmieji du socialiniai judėjimai turėjo aiškų, konkretų, tačiau siauresnį tikslą. Bendruomeninis judėjimas siekė padėti neturtingiesiems ir bendruomenei spręsti vietos problemas. Vaikų gerovės judėjimas susitelkė į vaikų „gelbėjimą“ iš netinkamų namų arba gatvės ir jų apgyvendinimą palankesnėje aplinkoje. Tai atlikusios agentūros manydavo, kad pasiekė savo tikslą, tuo tarpu labdaringos organizacijos turėjo daug svarbesnius tikslus (Popple, 1995).

Labdarinių organizacijų įkūrimas

Labdarinių organizacijų judėjimas buvo atsakas į pašalpas teikiančių agentūrų plėtojimąsi, kuriose teikiama pagalba buvo neefektyvi ir blogai organizuota. Buvo manoma, kad tokios naujos programos veda į neturtingųjų moralinę mirtį, nes skleidžia priklausomumą ir pauperizmą. Bendra samprata, kad tiesioginė pagalba (pašalpos) yra ydinga veikla, egzistavo nuo pat pradžių. Ją palaikė dauguma darbuotojų, pritariančių tuo metu populiariai socialinio darvinizmo filosofijai, kuri teigė, kad tiesioginė pagalba griaua visuomenę ir nepanaikina skurdo, nes sukuria priklausomybę ir išsekina skurstančiųjų motyvą. Labdaringos organizacijos planavo taikyti mokslinės filantropijos principus, vengdamos sukelti priklausomumą ir pauperizmą (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Tiesiogines pašalpas teikiančioms agentūroms trūko koordinacijos, taip pat nebuvo nustatyti bendri principai, taisyklės, pagal kurias sprendžiama, kam ir kokią pagalbą teikti. Labdarinių organizacijų lyderiai norėjo pakeisti esančią, jų manymu, chaotišką labdaros teikimo sistemą į racionalią, kurioje būtų pabrėžiamas situacijos ištyrimas (angl. *investigation*), veiklų koordinacija ir asmeninė pagalba. Kiekvienas atvejis turėjo būti laikomas individualiu, kruopščiai ištirtas, tada jam skiriama „draugiška lankytoja“, kuri, gerai susipažinusi su šeima, padėdavo spręsti problemas, nulėmusias pagalbos poreikį (Popple, 1995).

Labdaringos organizacijos siekė ne tik padėti skurstantiesiems, bet ir suprasti skurdo ir šeimos dezorganizacijos priežastis, kad galėtų su jomis kovoti. Sąvoka „mokslinė filantropija“ atspindėjo šias pažiūras. Labdaringos organizacijos norėjo taikyti mokslo žinias gerovės sistemai gerinti, mokslo laimėjimai buvo taikomi medicinoje ir inžinerijoje. Jos norėjo ištirti problemą, surinkti detalius duomenis, patikrinti teorijas, susisteminti įstaigų administravimą ir sukurti technikas, kurios padėtų spręsti problemas (Popple, 1995).

Labdarinių organizacijų išteklių plėtėsi, patyrę darbuotojai matė būtinybę gerinti organizacijas ir jų vadybą. Kuriamos labdarinių organizacijų draugijos daugiausia vadovavosi Anglijos pavyzdžiu (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Literatūroje išskiriama keletas labdarinių organizacijų nuopelnų:

- Jos stengėsi vengti teikti tiesioginę pagalbą. Dauguma lyderių kritikavo tas organizacijas, kurios teikė tik pašalpas. J. S. Lowell, viena iš žymiausių to meto Amerikos veikėjų, paklausta, kiek pinigų tiesiogiai gaus vargšai, atsakė: „nė vieno cento“.
- Dauguma judėjimo narių siekė padaryti tvarką chaotiškose veiklose dalydamiesi informacija. Jie kūrė registrus, kuriuose kaupė duomenis. Tai užkirto kelią galimybei gauti pašalpą iš daugiau nei vienos agentūros.
- Šis judėjimas įvedė pagalbos (angl. *treatment*) komponentą. Labdarinių organizacijų lyderiai ne tik norėjo padaryti labdarą efektyvesnę ir mokslinės, bet ir tikėjo, kad skurdas gali būti sumažintas skleidžiant mokslines idėjas, supažindinant su pagrindiniais moksliniais teiginiais ir naudojant mokslo technikas. Naujos technikos apėmė suplanuotą intervenciją/pokyti, arba pagalbą (angl. *treatment*). Neturtingieji galėjo padėti sau įsitraukdami į suplanuoto pokyčio procesą, kuriam vadovavo „draugiškos lankytojos“ (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Labdarinių organizacijų personalas. Kaip ir daugelis XIX a. socialinių agentūrų, labdaringos organizacijos pirmiausia rėmėsi savanorišku darbu. Kiekviena agentūra turėjo ir keletą apmokamų darbuotojų, kurie buvo vadinami „agentais“. Jie buvo atsakingi už kreipimosi dėl pagalbos priėmimą, informacijos rinkimą ir tikrinimą kiekvienu atveju. Ši informacija buvo

pateikiama savanorių tarybai, kuri sprendavo, ar pagalba reikalinga, kokio tipo ir kokios apimtys. Tada kiekvienam atvejui buvo skiriama „draugiška lankytoja“. „Draugiška lankytoja“ nesirūpino pašalpų arba materialinės pagalbos teikimu. Jos užduotis buvo teikti nematerialinę (angl. *treatment*), arba asmeninę, pagalbą, kaip jos pačios ją vadino. Kadangi labdaringos organizacijos iš esmės manė, kad skurdo priežastys pirmiausia siejasi su moralės trūkumu (pvz., charakterio ydomis, tingėjimu, nesivaldymu ir pan.), pagrindinis pagalbos teikimo būdas buvo teikti teigiamus tvarkingo gyvenimo moralinius pavyzdžius. Iš draugiškų lankytojų buvo tikimasi, kad jos bus simpatiškos, taktiškos, kantrios, geros nuotaikos ir teikiančios gerus patarimus (Popple, 1995).

Draugiškos lankytojos. Draugiškų lankytojų atsiradimas labdaros organizacijose buvo lemtinga naujovė ankstyvojo socialinio darbo raidoje. Labdaringų organizacijų lyderiai manė, kad, vadovaujantis draugiško lankymo požiūriu, bus galima padėti žmonėms įveikti kylančius sunkumus (Johnson, 2001). Draugiškos lankytojos – tai buvo išimtinai moterys – buvo įdomios asmenybės su tokių įsitikinimų ir vertybių deriniu, kuris reprezentavo konservatyvią ekonomiką, aukštesnės klasės gyvenimo būdą, socialinio darvinizmo filosofiją, krikščionišką meilę ir gerus norus. Siekdamas vadovautis moksliniais principais, kaip jie tuo metu buvo suprantami, lankytojos pirmiausia turėjo viską sužinoti, ištirti besikreipiantįjį pagalbos, suskirstyti gavėjus į nusipelnčius ir ne, o vėliau padėti (angl. *treat*) jiems. Prielaida, kad vargšams buvo būtinas aukštesnės klasės vaidmenų modelis, kuris padėtų „moralškai pakelti“ labiau nei išmokos ir saugi pastogė, buvo taip plačiai priimta, kad formavo visuomenės požiūrį į vargšus keletą dešimtmečių. Nors buvo išreikštos nedrąšios abejonės apie tai, ar neapmokyti savanoriai gali atlikti lankytojų vaidmenį, vyravo bendrai priimta prielaida, kad daugumos savanorių turimas aukštas statusas ir padėtis labiau vertintina nei apmokyti ir apmokomi profesionalai (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Labdaringos organizacijos visada pabrėžė moralinį aspektą. Pagalba turėjo būti teikiama tik tiems, kurie jos „nusipelnė“, t. y. labdaringos organizacijos nedirbo su elgetomis, alkoholikais, prostitutėmis ir pan. Buvo pabrėžiama religinėmis vertybėmis paremta meilė, t. y. draugiškos lankytojos turėjo išgelbėti „nuo skurdo nuodėmės“. Be abejo, draugiškos lankytojos užmegzdavo asmeninius santykius su klientais, tačiau jie ne visada buvo „draugiški“. Lankytojos žiūrėjo į klientus ne kaip į sau lygius asmenis, o daugiau kaip į objektus, kurių charakterį reikėtų keisti, nes jie nukrypo nuo vidurinėsios klasės vertybių ir normų. Moralinis pranašumas neleido draugiškoms lankytojoms užmegzti gerų santykių su klientais. Yra pavyzdžių, kai draugiškos lankytojos visą gyvenimą bendraudavo su tomis pačiomis šeimomis, tačiau dauguma padėdavo tik trumpą laiką (Brieland, 1995).

Savanorių darbas kėlė tam tikrų problemų. Pirmoji problema siejosi su gausa – jų trūko. Kita problema – savanorių patirties stoka. Draugiškos lankytojos ėjo į neturtingųjų namus, manydamos, kad geros nuotaikos, geranoriškumo ir gero pavyzdžio užteks norint išspręsti problemas. Dažniausiai jos suprasdavo, kad šeimoms mažiausiai reikėjo moralinio pavyzdžio ir vadovavimo. Dėl šių problemų XIX a. pabaigoje labdaringos organizacijos pradėjo keisti draugiškas lankytojas apmokamais darbuotojais. Personalas („agentai“) ir apmokomi darbuotojai pradėjo ieškoti žinių ir būdų, kurie padėtų efektyviau spręsti socialines problemas (Popple, 1995).

Paternalistinės draugiškos lankytojos atstovavo tam socialinio darbo modeliui, kurio vėliau ilgai ir ne visada sėkmingai buvo stengiamasi atsisakyti. Nepaisant jų klaidų, draugiškos lankytojos buvo vienos pirmųjų socialinių darbuotojų ir reikšmingai prisidėjo prie socialinio darbo profesijos raidos (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Draugiškų lankytojų nuopelnai. Draugiškų lankytojų veikla tuo metu buvo pažangus reiškinys. Jos laikomos pirmųjų socialinių darbuotojų prototipais.

- Labdaringa veikla XIX a. pabaigoje vis dar glaudžiai asocijavosi su religija, tačiau draugiško lankymo taisyklės, skleidžiamos per labdaringas organizacijas, plėtojo ir pasaulietišką labdarinę veiklą.
- Draugiškas lankymas suartino aukštesnės klasės narius su kitų klasių atstovais. Kai kurios lankytojos suprato, kad skurdas yra daug sudėtingesnė problema, nei tuo metu buvo manoma. Dėl to jos pradėjo ieškoti įvairesnių ir lankstesnių technikų nei patari-

mai ir moralinis palaikymas.

- Draugiško lankymo rėmimasis tik neapmokytais savanoriais leido suprasti, kad efektyvus lankymas reikalauja daugiau nei aukštesnės klasės statusas, geras vyras ir krikščioniška širdis. Lėtai, bet užtikrintai labdarą teikiantys darbuotojai įsitikino, kad efektyvus lankymas reikalauja apmokytų darbuotojų. Buvo bendrai sutarta, kad savanoriams reikia mokytis (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Socialinio darbo profesijos atsiradimo poreikis

XIX a. pabaigoje labdaringos organizacijos panoro įteisinti savo darbą kaip profesiją. Tam buvo keletas priežasčių. Pirmiausia profesionalizacijos procesas buvo svarbiausias to meto socialinis bruožas. Medicina ir inžinerija darė tokius stebuklus, kurie galėjo atsirasti tik taikant mokslines žinias sprendžiant praktines problemas. Dėl to naujų profesijų atsiradimas buvo suprantamas kaip atsakymas į daugelį tuometinių problemų. Atrodė logiška manyti, kad daugelis socialinių problemų bus pakankamai plati veikla naujos profesijos atstovams.

Antra, labdaringos organizacijos rėmėsi savanoriais, kurie gaudavo labai mažą atlyginimą, tačiau dauguma labdaringose organizacijose dirbančių savanorių buvo asmenys, kuriems reikėjo užsidirbti pragyvenimui, todėl jie buvo suinteresuoti, kad jų darbas būtų apmokamas. To buvo galima pasiekti pripažįstant, kad jų darbas yra profesija.

Trečia, atsirado nauja klasė moterų, kurios įgijo išsilavinimą ir norėjo dirbti ne namuose (nebūti namų šeimininkėmis), tačiau dauguma tradicinių profesijų joms buvo neprieinamos, todėl jos ieškojo alternatyvų. Labdaringos veiklos plėtojimas pripažintos profesijos, kurioje jos nebūtų diskriminuojamos dėl lyties, tuo metu buvo gera strategija.

Ketvirta, savanoriai ir labdaringose organizacijose apmokomi dirbantys darbuotojai susidurdavo su daugybe užduočių. Jie suprato, kad pagalba žmonėms spręsti tokias problemas kaip skurdas arba šeimos iširimasis apima ne ką lengvesnes užduotis, kurias atlieka gydytojai, teisininkai arba inžinieriai. Agentūrų vadovai pastebėjo, kad žemesnį išsilavinimą turintys darbuotojai sunkiau atlikdavo jiems keliamas užduotis.

Dėl šių priežasčių XIX a. kilo galingas judėjimas, siekiantis įkurti mokymų ir tyrimų centrus. Taip pat buvo pradėta reikalauti, kad labdarinę darbą dirbantys žmonės būtų apmokyti ir pripažinti profesijos atstovais (Poppo, 1995).

Pirmasis žingsnis siekiant įtvirtinti labdarinę veiklą kaip profesiją buvo mokyklų atidarymas. Pirmoji aiškiai apibrėžta socialinio darbo mokykla buvo atidaryta Amsterdame. 1899 m. ten buvo įkurtas Socialinio darbo mokymo institutas (*Institute for Social Work Training*) (Hokenstad, 1995).

Atskiri mokymai įvairiose šalyse veikė ir anksčiau. Londone 1890 m. pradėtos skaityti paskaitos ir vedami praktiniai užsiėmimai Labdaringų organizacijų draugijos ir Universiteto moterų bendruomenės centro darbuotojams. Beveik tuo pat metu mokymai prasidėjo ir Vokietijoje. 1898 m. buvo atidaryta Niujorko taikomosios filantropijos vasaros mokykla, kuri truko šešias savaites ir buvo sudaryta iš paskaitų, vizitų į valstybines ir privačias labdaringas organizacijas bei supervizuojamos praktikos. 1903 m. programa išsiplėtė ir įtraukė šešių mėnesių žiemos kursų, o 1904 m. apėmė visų metų mokymus ir buvo pavadinta Niujorko filantropijos mokykla (Poppo, 1995; www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

XIX–XX a. sandūroje socialinis darbas tapo pripažintas profesine disciplina, kuriai reikalingas specialus pasirėmimas.

Bendruomenės namų/centrų (angl. *settlements*) kūrimasis

Apie 1880 metus atsirado naujas filantropinių organizacijų tipas. Dabar tai vadinama bendruomenės centrų arba bendruomenės namų judėjimu, kuris naujai pažvelgė į miestų problemas, ypač skurdą ir imigrantus.

Didžiuosiuose Vakarų šalių miestuose gyveno žmonių iš skirtingų pasaulio šalių. Jie buvo pritraukiami dirbti darbininkais įvairiose pramonės įmonėse, kurios augo ir plėtėsi. Imig-

rantų gausa ir jų asimiliacija sukūrė unikalių ir be galo didelių problemų tiems, kurie rūpinosi šalies gerove. Šiame kontekste atsirado naujo tipo veikla, siekianti pagerinti socialinę gerovę.

Bendruomenių centrai/namai daugiau rūpinosi skurdo *priežastimis*, o ne neturtingųjų ydomis. Todėl jie siekė reformuoti tuos visuomenės gyvenimo aspektus, kuriuos laikė problemiškais. Užuo stengėsi pakeisti neturtingųjų individų elgesį ir vertybes, bendruomenės darbuotojai stengėsi keisti pačią bendruomenę – plėsti neturtingų darbininkų klasės atstovų galimybes. Bendruomenės centrų/namų įžengimas į žemas pajamas turinčių imigrantų bendruomenės skleidė naujas pažiūras ir perspektyvas labdaringos veiklos lauke (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Pirmieji bendruomenės namai buvo atidaryti Anglijoje – *Toynbee Hall*. Juos 1884 m. įkūrė Samuelis Augustas Barnettas ir Johnas Ruskinas. *Toynbee Hall* idėja buvo nutiesti „tiltą“ tarp Londono turtingųjų ir nepasiturinčiųjų. Pagal šį modelį bendruomenės centras/namai buvo universitete dirbančių ir besimokančių asmenų rezidencija, gyvenamoji vieta. Tai buvo tarsi kultūros ir lavinimosi, mokymosi sala neturtingųjų bendruomenėje. *Toynbee Hall* įkūrėjai tikėjosi, kad universiteto studentai gali išmokti lygiai tiek pat iš neturtingųjų kaip ir neturtingieji iš universiteto studentų (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm). Pirmaisiais šios bendruomenės egzistavimo metais buvo organizuojami mokymo kursai suaugusiems, vaikų atostogos gamtoje, meno parodos, literatūros ir meno draugijos, pagalba žydų imigrantams ir parengiamieji kursai mokytojams ir socialiniams darbuotojams (Johnsonas, 1995).

Grupė amerikiečių studentų aplankė *Toynbee Hall* ir, susižavėję šia idėja, nusprendė įkurti panašius centrus/namus savo šalyje. Amerikiečių bendruomenės centrų/namų įkūrėjai buvo dar ambicingesni, nes Amerikoje urbanizacijos ir skurdo problema dėl masinės imigracijos buvo daug sudėtingesnė nei kitose šalyse. 1886 m. Stanton Coit įkūrė bendruomenės centrą/namus Niujorke (vėliau žinomą kaip universiteto bendruomeninį centrą/namai). 1889 m. Vida Scudder atidarė kitą bendruomenės centrą/namus Niujorke, kuriuose įdarbino ką tik koledžus baigusias moteris. Tais pačiais metais Jane Addams ir Ellen Gates Starr įkūrė, vėliau tapusį žymiausiu bendruomenės centru, *Hull House* (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Bendruomenės centrų/namų idėja plito ir kitose šalyse. 1890 m. Helsinkyje buvo įkurti pirmieji bendruomenės namai (Baršauskienė, Leliūgienė, 2001). 1892 m. „Mūsų namų“ fondas Amsterdame įkūrė liaudies namus, kurie pirmiausia buvo skirti suaugusiems darbininkams, tačiau ilgainiui tarp liaudies namų lankytojų įsivyravo jaunimas (Spirts, 2003). Bendruomeninį judėjimą įvairiose šalyse jungė bendros idėjos, tačiau matyti ir tam tikrų skirtumų, ypač lyginant Ameriką ir Europą.

Šis judėjimas abiejose vandenyno pusėse buvo grindžiamas krikščioniška dvasia, tačiau religinė organizacijų pakraipa subtiliau atsispindėjo Amerikoje. Nors daugelis Amerikos bendruomeninių darbuotojų kaip ir jų kolegos Anglijoje arba kitoje Europos šalyje buvo smarkiai paveikti religinių idėjų, daugelis suprato, kad darbas imigrantų bendruomenėje būtų daug sudėtingesnis, jei būtų peršamos religinės tiesos. Kitas didelis skirtumas buvo lytis. Anglijoje bendruomeninį judėjimą pradėjo ir jam vadovavo jauni protestantų tikėjimo vyrai. Nors Amerikoje vyrų indėlis taip pat buvo reikšmingas, tačiau bendruomeninių centrų/namų veikloje vyravo jaunos, koledžo išsilavinimą turinčios moterys (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Visą bendruomeninį judėjimą jungė tai, kad tiek labdaringų organizacijų darbuotojai, tiek bendruomenėse dirbantys asmenys stengėsi naujas mokslinio mąstymo sąvokas perkelti į savo darbo strategijas, kad galėtų pasiekti didžiausią poveikį ir efektyvumą. Ankstyvieji bendruomenių darbuotojai stengėsi taikyti mokslinį mąstymą trimis aspektais. Tai angliškai buvo vadinama trimis R: *Research* – tyrimai, *Reforms* – reformos ir *Residence* – rezidencija, t. y. gyvenimas kartu (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Bendruomenių darbuotojai rėmėsi savo pačių atliktais tyrimais. Jie tyrinėjo skurstančiųjų problematiką. Dažnai tokie tyrimai atskleidavo ekonominės, politinės ir socialinės sistemos problemas. Atliekami tyrimai pateikė pirmuosius argumentus dėl to, kad socialines problemas sukelia struktūriniai veiksniai, o ne individų trūkumai, kaip buvo manoma anks-

čiau. Daugelis bendruomeninių centrų/namų atliko tyrimus vietos bendruomenėse ir aprašė įvairių grupių – imigrantų, dirbančių moterų, vaikų, bedarbių – gyvenimo sąlygas ir problemas. Žiniasklaida rėmėsi tyrimais ir pradėjo spausdinti aktualius straipsnius socialinėmis temomis.

Užuot į besikreipiančiuosius žiūrėję individualiai, bendruomenių darbuotojai stengėsi susitelkti ir keisti, reformuoti bendrą situaciją, kurią jiems pateikdavo tyrimų rezultatai. Visuomeninio švietimo, jaunimo kalėjimų, atvirų žaidimo aikštelių, dienos centrų, kultūrinio sąmoningumo programos – tai tik keletas pavyzdžių iš tų sričių, kuriose bendruomenės darbuotojai ėmėsi reformų. Daugelis bendruomenės centrų/namų neišvengiamai įsitraukė į profsajungų organizavimą ir kitokią vietinę politinę veiklą, ieškodami naujų savo bendruomenės gyvenimo gerinimo strategijų. Nors ne visos bendruomeninių centrų/namų veiklos buvo sėkmingos, jos nuosekliai siekė pakeisti bendrą neturtingųjų padėtį, o ne pačius neturtinguosius (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Bendruomenių centrų/namų darbuotojai laikė save kaimynais, bendruomenės nariais. Jų idealas buvo broliški, o ne tėviški santykiai. Bendruomenių centrai/namai siekė sukurti idealią bendruomenę dirbdami ir bendradarbiaudami su vietos gyventojais ir įvairiomis vietos organizacijomis arba institucijomis. Įvirtinę savo padėtį vietinėje bendruomenėje, darbuotojai pradėdavo kurti pagrindines agentūras, tokias kaip vaikų darželiai arba lopšeliai, žaidimų aikštelės ir pan. Reformavę šias sritis, bendruomenės darbuotojai imdavosi platesnio masto užduočių, tokių kaip pilietiško ugdymas, profsajungų kūrimas ir pan. (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Labdaringų organizacijų ir bendruomeninio judėjimo panašumai ir skirtumai

Labdaringų organizacijų ir bendruomeninio judėjimo veiklos ir darbo pobūdis skyrėsi. Istorikas Walteris Trattneris rašė, kad „labdaringų organizacijų darbuotojai nuolat sakydavo „nedarykit“, o bendruomenių centrų darbuotojai nuolat sakydavo „darykit“. Dažnai šie du judėjimai dirbo su skirtingomis populiacijomis. Labdaringos organizacijos dirbo su vadinamaisiais „chroniškais skurdžiais“, tuo tarpu bendruomeninis judėjimas savo pastangas skyrė darbei su vadinamuoju skurdžiausiu darbo klasės segmentu, daugiausia imigrantais. Būtų lengva atskirti šiuos du judėjimus sakant, kad labdaringos organizacijos buvo paternalistinės, tačiau tai nebūtų labai teisinga. Nepaisant žymių šių dviejų judėjimų darbuotojų skirtumų, buvo ir daug panašumų (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Abi grupės dirbo su svarbiausiomis to meto problemomis. Judėjimai rėmėsi savanorių iš vidurinės ir aukštesniosios klasės darbu. Abu judėjimai buvo stipriai veikiami dvasinių paskatų ir vadovavosi religinėmis nuostatomis, judėjimų lyderiai skelbė tokias tiesas kaip aukojimasis ir žmogiškasis draugiškumas. Abiejose grupėse dirbo išsilavinę žmonės. Darbuotojų ir tų, su kuriais jie dirbo, skirtumas buvo labai didelis. Abiejose darbuotojų grupėse vyravo moterys. Nepaisant to, ar darbuotojai vadino situacijos išsiaiškinimu (angl. *investigation*) labdaringose organizacijose, ar tyrimu (bendruomenių centruose/namuose), abu judėjimai rėmėsi mokslu ir technikos pažanga, vadovavosi moksliniu požiūriu ir prieš veikdami pirmiausia surinkdavo faktus (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Laikui bėgant, dviejų judėjimų skirtumų mažėjo, o panašumų daugėjo, ir tai leido suvienyti pastangas (www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm).

Išvados

1. Ankstyvoji filantropija ir bažnytinis socialinis judėjimas sudarė prielaidas labdaringų organizacijų ir bendruomenės centrų/namų judėjimams.

2. Ankstyvasis socialinis darbas prasidėjo nuo draugiškų lankytojų, kurios pirmiausiai rėmėsi maldomis ir krikščionišku požiūriu į pasaulį padėdamos neturtingiesiems. Vėliau jos pradėjo taikyti naujas mokslines pokyčio technikas/intervencijas ir teikė moralinį palaikymą. Tai pačioje XIX a. pabaigoje išsivystė į profesionalesnę ir realistiškesnę taktiką.

3. Atsiradęs tobulesnių priemonių poreikis reikalavo mokytis ir skatino profesijos atsiradimą. 1880-ųjų savanoriai lankytojai tapo 1890-ųjų socialiniais darbuotojais. Jie lankė mokymų programas siekdami lavinti savo įgūdžius ir grįžo į savo agentūras užimti vadovų pozicijas už atlyginimą. Jie savęs nebelaikė draugiškumo teikėjais ir moralės kėlėjais ir užmezgė su savo klientais profesionalius ryšius, kurie buvo mokslingesni ir objektyvesni. Draugiškos lankytojos iš labdarinių organizacijų ir bendruomeninio judėjimo darbuotojai pradėjo save vadinti socialiniais darbuotojais.

4. XX a. pradžioje socialinis darbas buvo pasiruošęs tapti tikra ir visų pripažinta profesija.

LITERATŪRA

1. **Baršauskienė V., Leliūgienė I.** Sociokultūrinis darbas bendruomenėje. Užsienio šalių patirtis. – Kaunas: Technologija, 2001.
2. **Brilliant E. L.** Voluntarism // Encyclopedia of Social Work: 19th ed. 1995.
3. **Garland D. R.** Church Social Work/Encyclopedia of Social Work.: 19th ed. 1995.
4. **Hokenstad M. C., Kendall K. A.** International Social Work Education // Encyclopedia of Social Work: 19th ed. 1995.
5. **Johnson Ch.** Bendruomenė – jėga. Tarptautinio bendruomeninio judėjimo apžvalga. 1995.
6. **Johnson L. C.** Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. – Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija, 2001.
7. **Poppo Ph. R.** Social work Profession: History // Encyclopedia of Social Work: 19th ed. 1995.
8. **Ortiz. L. P.** Sectarian Agencies // Encyclopedia of Social Work: 19th ed. 1995.
9. **Spierts M.** Balansavimas ir aktyvinimas. Metodškai organizuotas sociokultūrinis darbas. – Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija, 2003.
10. **Vargus I. D.** Charitable Foundations and Social Welfare // Encyclopedia of Social Work: 19th ed. 1995.
11. www.idbsu.edu/socwork/dhuff/history/central/book.htm

FROM EARLY PHILANTHROPY TO PROFESSIONAL SOCIAL WORK

Dr. Jolanta Pivorienė

Law University of Lithuania

Summary

Early philanthropy and Church social activity laid foundation for Charity organizations and Settlement movements in XIX c.

Prethoretical social work started with friendly visitors. Friendly visitors mainly were women who tried to help by praying and their own personal positive examples. Later on this movement became more secular and involved component of treatment in the work. Treatment meant that before providing real support, the situation of each individual has to be explored very carefully. Charity organizations applied ideas of „scientific philanthropy“ to their daily activities at the end of XIX c.

Settlement was another movement, which influenced beginning of professional social work. Settlement movement began in England. This idea spread out very quickly to another countries in Europe and America. Settlement movement rests on three main ideas: reforms, research and residents.

There were many similarities as well as differences of these two movements. Their influenced the development of professional social works in the end of XIX c.

Volunteers from Charity organizations and Settlements began name themselves as social workers after the establishment of the first training and education courses.

Keywords: Early Philanthropy, Scientific Philanthropy, Charity Organizations, Friendly Visitors, Settlements.